

Sociologie náboženství

Současná česká společnost

Katedra sociologie FF UK

Marek Skovajsa

Sociologie náboženství - přehled

Hlavní témata:

Utváření podoboru: od konce 19. stol., dělil se na sekulární a náboženskou (katolickou) sociologii (T. G. Masaryk, I. A. Bláha vs. Bedřich Vašek, František Reyl aj.), moderní empirické pojetí se objevuje od 20. let – Zdeněk Ullrich, Jaroslav Šíma aj. Často propojení s různými církvemi, denominacemi a náboženskými skupinami.

Částečně obnoven v 60. letech: dialog marxismu a křesťanství (filosofie a sociální teorie), náboženská politika komunistického státu, empirické výzkumy religiozity: Erika Kadlecová SoÚ ČSAV

Normalizace (1970-1989): deformovaná existence podoboru v rámci tzv. vědeckého ateismu, empirické zkoumání religiozity probíhá omezeně, publikace ideologicky zkreslené;

Po r. 1989: svobodný rozvoj na fakultách a AV včetně výuky předmětu Sociologie náboženství.

Představitelé > 55: Tomáš Halík (FF UK), Dušan Lužný (FF UPOI), Zdeněk Vojtíšek (religionista, HTF a ETF UK), silná kohorta sociologů náboženství ve věku kolem 50 let (Z.R. Nešpor, D. Václavík, J. Váně)

Výzkumné zázemí:

fakulty VŠ, zejména UK a MU, vč. teologických fakult, Sociologický ústav AV ČR, Společnost pro studium sekt a nových náboženských směrů

Specifika: podobor s dlouhou tradicí a silným mezinárodním zázemím, současně ale také s nejasnou identitou,

výzkumy se často uskutečňují na pomezí s.n. a religionistiky, teologie, filosofie náboženství

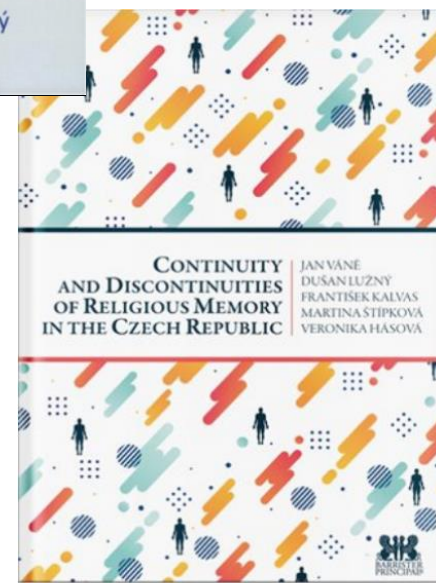
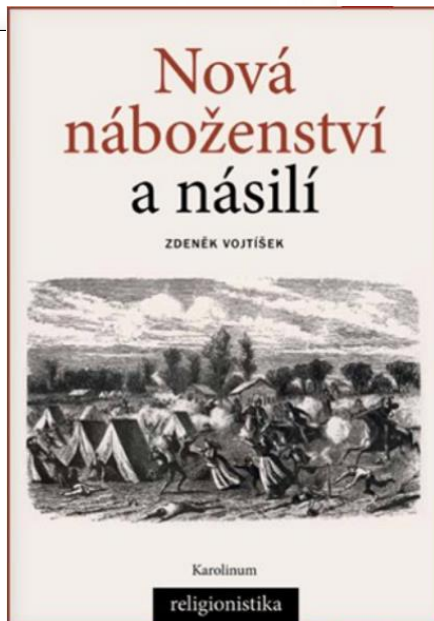
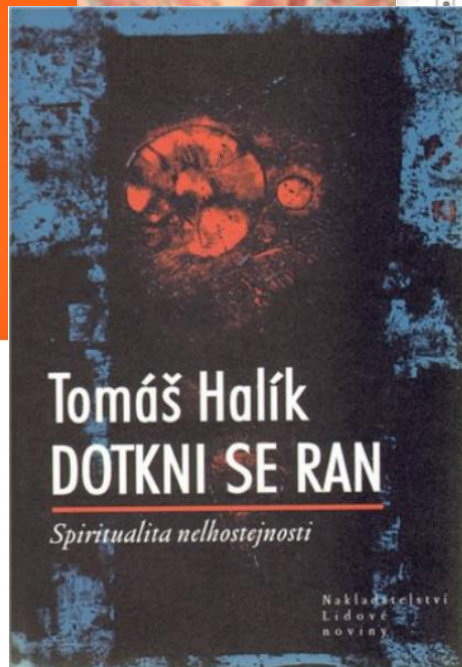
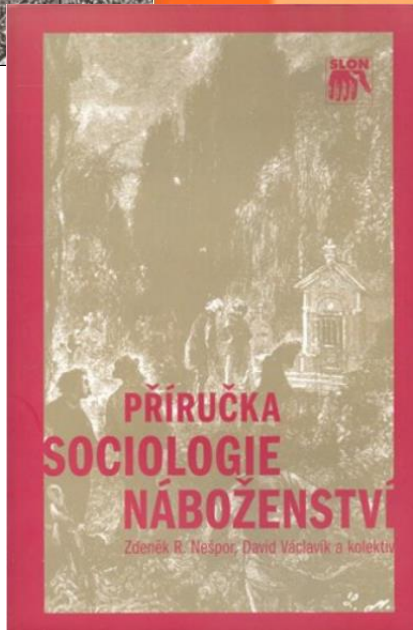
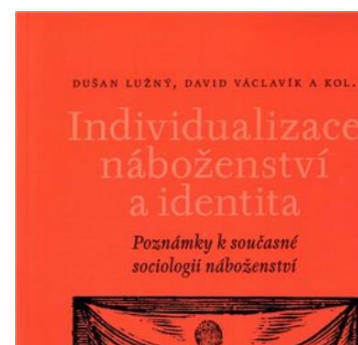
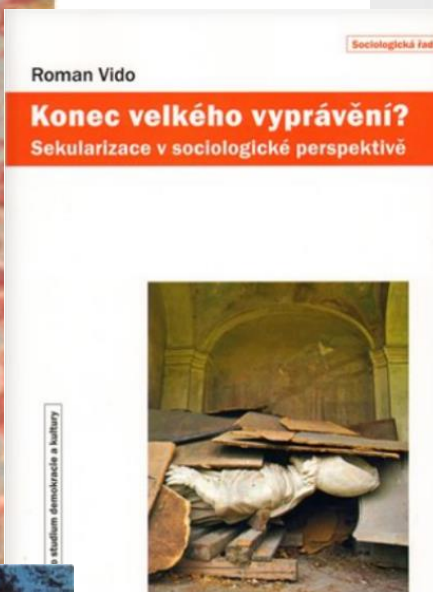
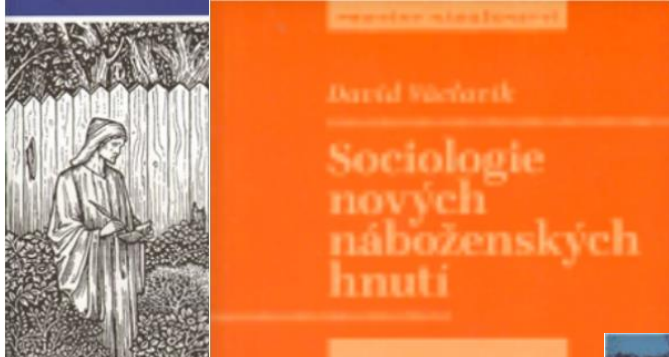
provázanost se životem církví a náboženských skupin spíše slabší a místy problematická (převaha náboženského nad vědeckým přístupem).

- ✓ náboženské chování a praktiky
- ✓ náboženské postoje a hodnoty
- ✓ víra, pověry, agnosticismus, ateismus
- ✓ církve, denominace a náboženské skupiny
- ✓ institucionální a neinstitutonální náboženství
- ✓ nová náboženská hnutí, kultury a sekty
- ✓ spiritualita, vztah k transcendenci

- ✓ sekularizace, modernizace, postsekularizace
- ✓ náboženství a globalizace
- ✓ vztah církve a státu, vč. odluky a restitucí

- ✓ „transverzální“ témata:
- ✓ náboženství a ekonomický rozvoj
- ✓ náboženství a politika
- ✓ náboženství a násilí, terorismus, válka
- ✓ náboženství a média, vč. nových médií
- ✓ náboženství, socializace a školství
- ✓ náboženství a gender, vč. LGBT+
- ✓ náboženství a sociální práce
- ✓ atd.

Publikace ze sociologie náboženství

Podoby české religiozity

Tab.: Náboženské vyznání podle pohlaví (%)

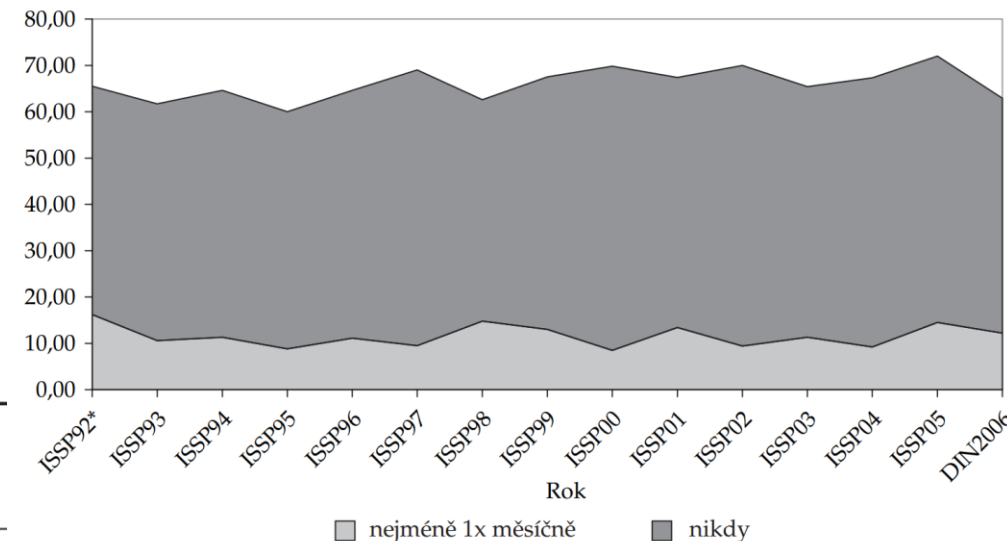
	Muži		*	Ženy		*
	DIN	ISSP		DIN	ISSP	
Římskokatolické	30,6	39,9	*	45,9	53,1	*
Českobratrské evangelické	0,7	2,2		2,9	3,1	
Československé husitské	1,5	2,2		2,1	3,3	
Ostatní křesťanské	2,1	3,9		2,0	1,3	
Ostatní mimokřesťanské	0,9	1,2		0,8	0,2	
Žádné	64,2	50,6	*	46,3	39,2	*
Celkem	100,0	100,0		100,0	100,0	

Zdroj: DIN 2006, ISSP 1998/1999.

Poznámka: Odhady založené na převážených datech.

* Rozdíly statisticky signifikantní na hladině 0,05

Graf: Návštěvnost bohoslužeb 1992–2006

Zdroj: ISSP 1992–2005, DIN 2006.

Zdroje:

ISSP 1998/1989 = *International Social Survey Program 1998/1989*

DIN 2006 = *Detradicionalizace a institucionalizace náboženství 2006*

Tab.: Souhlas s religiálními výroky (%)

Věříte v	DIN 2006					ISSP 1999					EVS 1999*		
	Ano		Ne			Ano		Ne			Ano	Ne	Celkem
	Rozhod.	Pravděp.	Pravděp.	Rozhod.	Celkem	Rozhod.	Pravděp.	Pravděp.	Rozhod.	Celkem			
posmrtný život	11,9	24,2	26,4	37,5	100	17,1	25,9	23,8	33,2	100	35,9	64,1	100
nebe	10,2	16,0	49,3	24,5	100	11,0	18,7	22,4	48,0	100	20,6	79,4	100
peklo	8,3	13,2	24,8	53,7	100	8,2	14,1	22,5	55,3	100	13,1	86,9	100
náboženské zázraky	8,4	18,6	26,1	46,8	100	11,2	21,1	24,8	42,9	100			
že amulety někdy přinášejí štěstí	5,6	37,0	27,0	30,3	100	8,4	41,2	31,5	19,0	100			
že horoskop může ovlivnit běh života	9,6	36,5	26,3	27,6	100	10,9	39,1	30,2	19,9	100			
že někteří věštcí mohou předvídat budoucnost?	10,8	42,2	24,0	23,0	100	11,9	57,8	20,9	9,5	100			
že někteří léčitelé mají schopnosti od Boha	9,3	31,8	25,3	33,6	100	13,1	48,1	23,4	15,4	100			
v existenci nadpřirozené síly	13,9	36,8	22,1	27,2	100								
účinnost modlitby	13,4	24,8	23,1	38,6	100								
lidstvo vstupuje do nového duch. věku?	6,4	16,9	38,3	38,4	100,0								

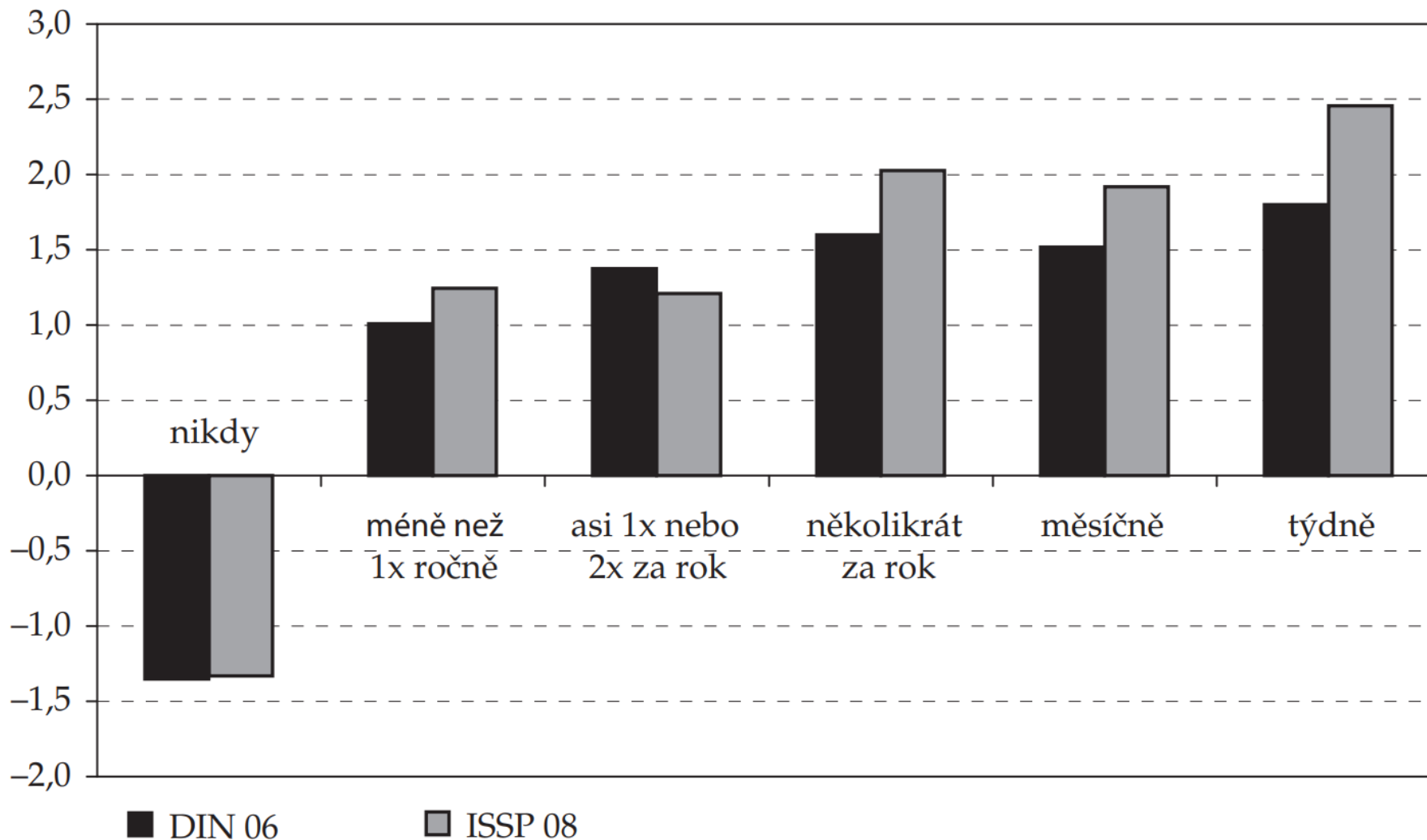
Podoby české religiozity

Zdroj: DIN 2006, ISSP 1999, EVS 1999.

Poznámka: Odhady založené na převážených datech.

Rozdíly v religiozitě mezi muži a ženami

Graf: Návštěva bohoslužeb, relativní poměr mužů a žen

Zdroje: ISSP 2008, DIN 2006

Poznámka: Relativní poměr – kolikrát více žen než mužů je v dané kategorii.

Rozdíly jsou statisticky významné.

Rozdíly v religiozitě mezi muži a ženami

Tab.: Regresní modely se závislou proměnnou víra v Boha (multinomiální regrese)

	m1		m2		m3		m4		m5		m6	
	Věří ve Vyšší sílu (versus nevěří)											
Žena	1,61	**	1,65	**	1,72	**	1,71	**	1,70	**	1,70	**
Věk			1,01	†	1,00		1,00		0,99	†	0,99	*
<i>Vzdělání (ZŠ – srov.)</i>												
Bez maturity			1,30		1,46		1,50		1,61		1,65	
S maturitou			1,36		1,52		1,65		1,77	†	1,76	
VŠ			2,47	*	2,84	**	3,31	**	3,52	**	3,59	**
Velikost místa bydliště			0,98		0,98		0,98		1,01		1,00	
<i>Ekonomická aktivita (srov. ekon. aktivní)</i>												
Domácnost/mateřská					0,49		0,48		0,52		0,53	
Neaktivní – jiné					1,30		1,26		1,19		1,17	
Soc. postavení							0,94		0,97		0,98	
Náb. výchova									4,47	**	2,56	**
<i>Bohoslužby v dětství (nikdy srov.)</i>												
Zřídka											2,14	**
Nejméně 1x měsíčně											3,00	**

Tab.: Regresní modely se závislou proměnnou víra v Boha (multinomiální regrese)

	m1		m2		m3		m4		m5		m6	
	Věří v Boha s pochybnostmi (versus nevěří)											
Žena	2,14	**	2,03	**	2,05	**	2,04	**	2,01	**	1,96	**
Věk			1,03	**	1,02	**	1,02	**	1,00		0,99	
<i>Vzdělání (ZŠ – srov.)</i>												
Bez maturity			0,93		1,09		1,13		1,21		1,23	
S maturitou			0,75		0,89		1,00		1,07		1,10	
VŠ			1,04		1,28		1,58		1,72		1,85	
Velikost místa bydliště			0,90	**	0,90	**	0,89	**	0,94		0,93	+
<i>Ekonomická aktivita (srov. ekon. aktivní)</i>												
Domácnost/mateřská					0,50		0,48		0,58		0,52	
Neaktivní – jiné					1,72	**	1,64	**	1,56	*	1,49	+
Soc. postavení							0,91	+	0,98		0,98	
Náb. výchova									13,10	**	5,38	**
<i>Bohoslužby v dětství (nikdy srov.)</i>												
Zřídka											2,73	**
Nejméně 1x měsíčně											6,00	**

Tab.: Regresní modely se závislou proměnnou víra v Boha (multinomiální regrese)

	m1		m2		m3		m4		m5		m6	
	Věří v Boha (versus nevěří)											
Žena	2,84	**	2,46	**	2,47	**	2,44	**	2,42	**	2,34	**
Věk			1,05	**	1,04	**	1,04	**	1,01		1,00	
<i>Vzdělání (ZŠ – srov.)</i>												
Bez maturity			0,61	†	0,69		0,72		0,77		0,74	
S maturitou			0,59	†	0,68		0,77		0,84		0,90	
VŠ			0,87		1,03		1,32		1,52		1,85	
Velikost místa bydliště			0,89	**	0,89	**	0,89	**	0,95		0,95	
<i>Ekonomická aktivita (srov. ekon. aktivní)</i>												
Domácnost/mateřská					0,66		0,62		0,82		0,49	
Neaktivní – jiné					1,57	†	1,48		1,39		1,18	
Soc. postavení							0,89	†	0,98		0,95	
Náb. výchova									52,86	**	13,09	**
<i>Bohoslužby v dětství (nikdy srov.)</i>												
Zřídka											1,08	
Nejméně 1x měsíčně											14,04	**
Pseudo R ²	0,02		0,06		0,07		0,07		0,18		0,22	
Log-Likelihood	-1594,9		-1520,8		-1513,3		-1510,9		-1335,3		-1271,4	

Zdroj: ISSP 2008.

Poznámka: N = 1337. * sign. na hladině 0,00 ** sign. na hladině 0,05 † sign. na hladině 0,10

FENOMÉN NÁBOŽENSTVÍ V POSTMODERNĚ

Mgr. Anna Vostruhová, KSOC

- **Substanciální vs. funkcionální paradigma**
 - Subst. → v co lidé věří, četnost návštěv bohoslužeb (úzké)
 - Funkcionální → fce náboženství ve společnosti aka sport/zdravý životní styl (široké)
- Religiozita → jako indikátor dnes problematické (nedostatečné)
 - Kladení otázek: v ČR nábožensky sugestivní termíny anticipují apriori nesouhlas (historicky se česká identita formovala jako opozice proti církvi – Habsburkům atp.)
 - Dnes expresivní individualismus, „náboženská brikoláž/bufet“, potřeba multidisciplinarity
- **Esenciálně – spirituální paradigma** → „přesah jako esence náboženství/spirituality, který se pohybuje i za zdmi chrámů“
 - Spiritualita náboženská, nenáboženská (alternativní)
 - Vztah k transcendenci (přesahu)
 - Moderace v náboženských institucích

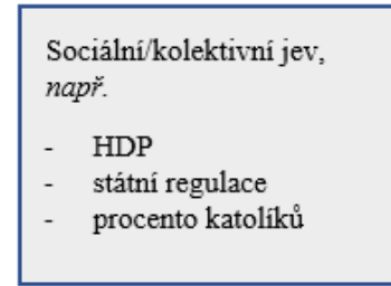
...jak to zkoumat 😊

Sociologie náboženství a teorie

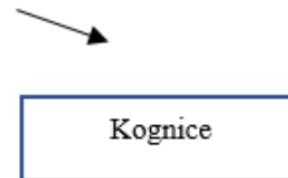
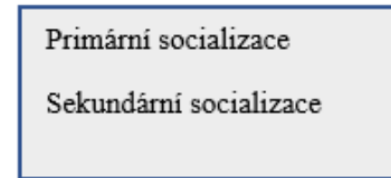
Obecný model jednání: (Hartmut Esser, Jörg Stolz)

Podle Stolz, J. (2009). Explaining religiosity: towards a unified theoretical model. *British Journal of Sociology*, 60(2), 345-376. S. 348

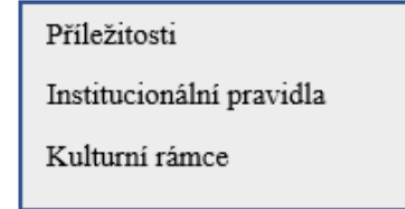
Makroatributy společnosti

Individuální socializace

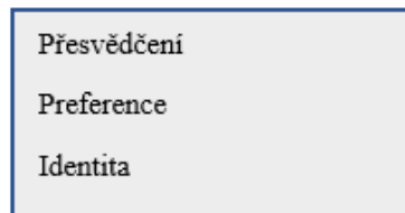

Externí podmínky situace

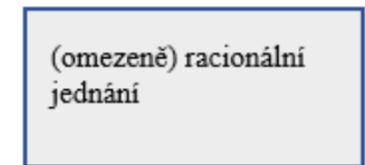
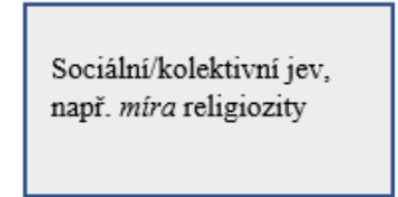

Kognice

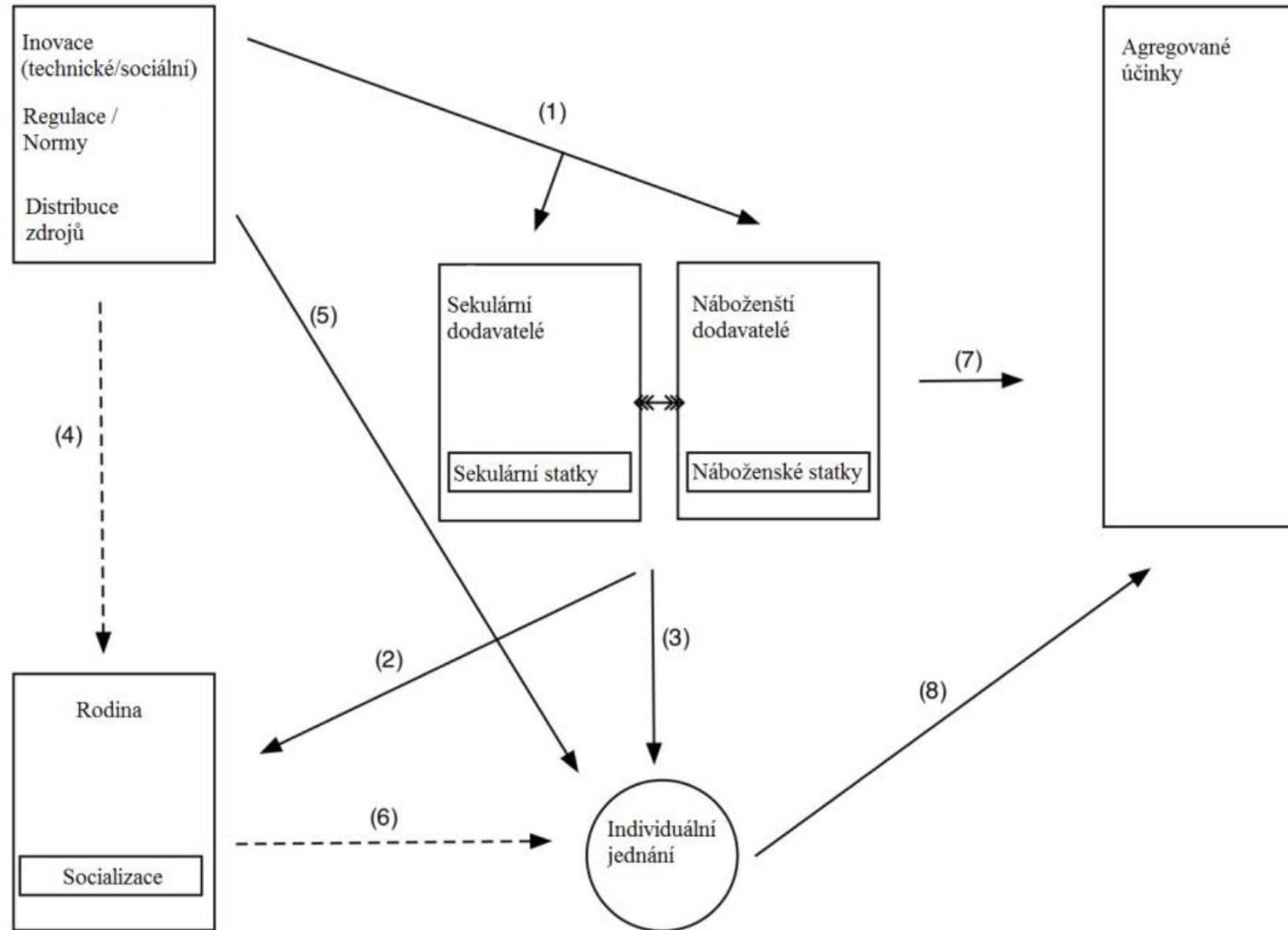
Interní podmínky situace

Makro-jev k vysvětlení

Sociologie náboženství a teorie

Struktura teorie nábožensko-sekulární konkurence na individuální úrovni

Schéma podle: Stolz, J., & Tanner, P. (2017). Elements of a Theory of Religious-Secular Competition. *Política & Sociedade: Revista de Sociologia Política*, 16(36). S. 302.

Environmentální sociologie

Současná česká společnost

Katedra sociologie FF UK

Marek Skovajsa

Environmentální sociologie - přehled

Hlavní témata:

Utváření podoboru: v dějinách české sociologie se téma objevuje jen sporadicky, před r. 1945 Emanuel Chalupný – mesologie, v 60. letech téma nehraje větší roli, vliv západního environmentálního myšlení do čs. sociologie proniká jen pozvolna.

Normalizace (1970-1989): životní prostředí se v sociologii objevuje, ale spíše okrajově, zejména empirické výzkumy postojů k otázkám životního prostředí, politicky citlivé téma.

Podíl sociologů na vznikajícím environmentálním hnutí.

Sociologové se podílejí na interdisciplinárním výzkumu otázek životního prostředí na půdě systémové teorie (Donella Meadows, Jay Forrester) nebo ekologie a ekologie krajiny.

Po r. 1989: rozvoj na některých fakultách včetně oborů *Environmentalistika* (FSS MU) a *Sociální ekologie* (FHS UK)

Představitelé > 55: Hana Librova, Bohuslav Blažek, Jan Keller, Ivan Rynda, Bedřich Moldan (interdisciplinární), Erazim Kohák (filosof)

Výzkumné zázemí:

fakulty VŠ, zejména MU a UK

Centrum pro otázky životního prostředí (COŽP UK)

Sociologický ústav AV ČR zejména v posledních cca 10 letech

Ústav globální změny AV ČR

Specifika: podobor s multidisciplinárním přesahem

blízkost k ekologii a přírodním vědám (přírodovědecké fakulty, ústavy AV),

provázanost s environmentálním hnutím a aktivismem.

- ✓ environmentální postoje a hodnoty
- ✓ alternativní ekonomické a spotřební praktiky
- ✓ šetrnost, recyklace, cirkulární ekonomika
- ✓ environmentální ekonomická sociologie

- ✓ environmentální sociální hnutí a mobilizace

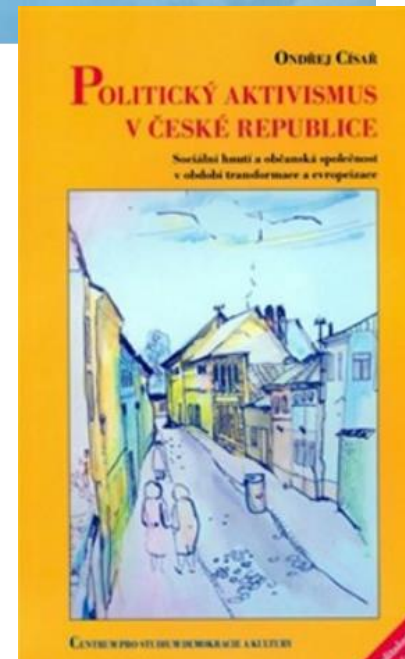
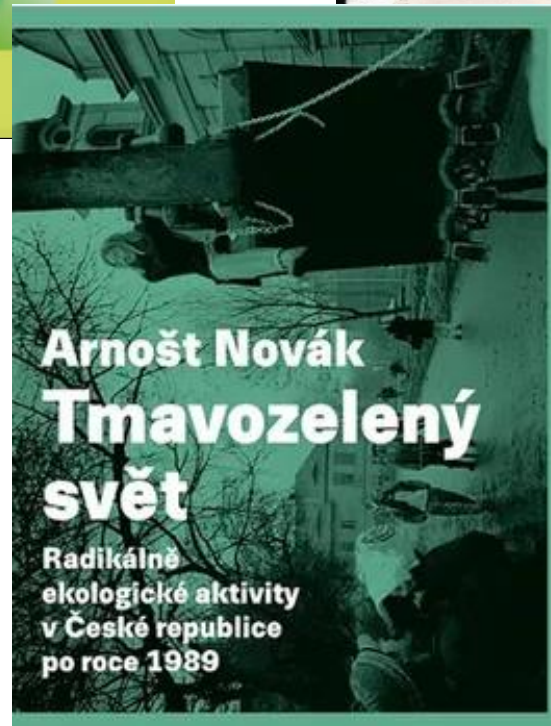
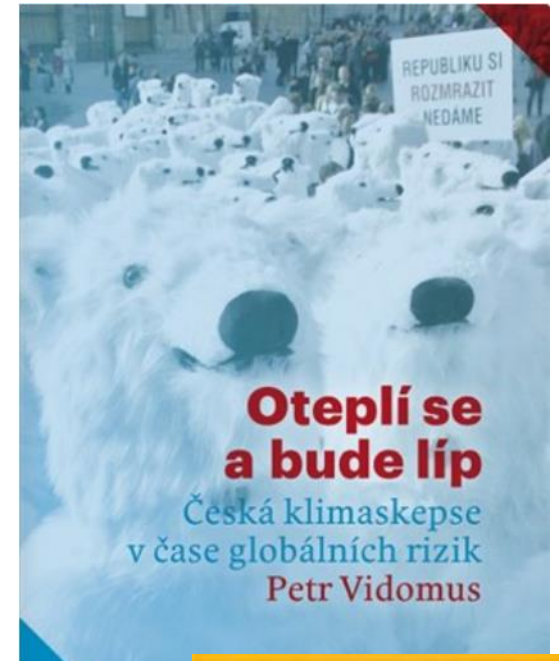
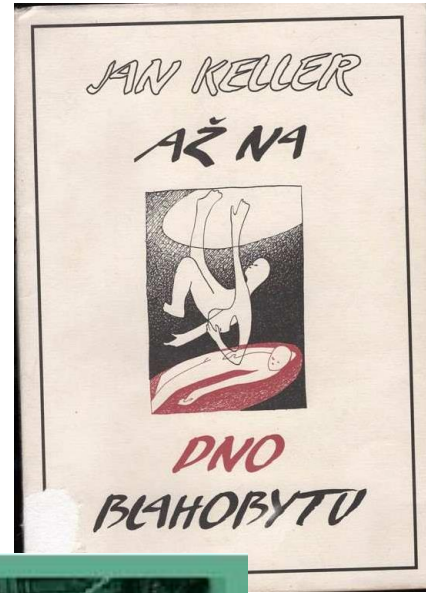
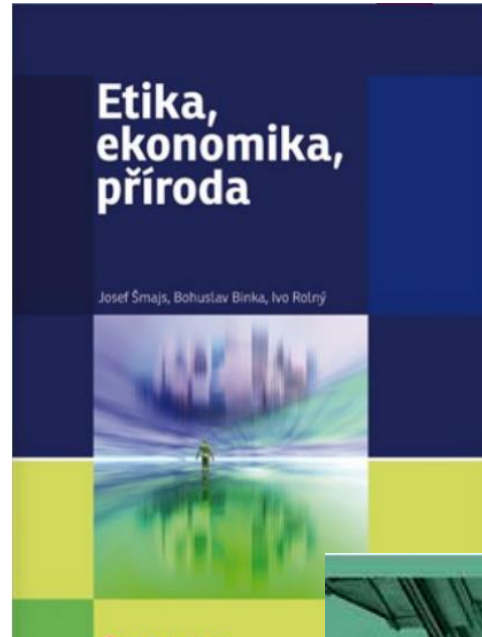
- ✓ ideologie a světonázory z hlediska environmentální politiky
- ✓ environmentální kulturní analýza
- ✓ environmentální diskurzivní analýza

- ✓ sociologie ochrany přírody
- ✓ sociální ekologie krajiny a venkova

- ✓ environmentální politiky
- ✓ trvale udržitelný rozvoj (TUR)
- ✓ systémová teorie

- ✓ teorie ANT, symetrická sociologie
- ✓ sociologie vědy a technologie

Publikace z environmentální sociologie a environmentálních studií

Diskurz sucha v českých médiích

Soubor: články v českých novinách (LN, HN, MfDnes, Právo, Blesk) + přepisy vybraných TV a rozhlasových diskusí, N = 4632, období 2014-2018, vyhledávání podle hesla „sucho“ + kontrola

Metoda: diskurzivní analýza – diskurzivní afinity (blízkost témat) a diskurzivní koalice (blízkost aktérů) + analýza rámců (zdroj?)

Postup analýzy: otevřené, pak teoreticky vedené tematické kódování (obrazy budoucnosti, vzorce rizik)

Mediální pokrytí tématu sucha:

závisí na kulturním a politickém kontextu

na geografických vlastnostech země.

Dominantním rámcem výpovědí o klimatických změnách je *vědecký konsensus* v této otázce.

České mediální diskuse následují zahraniční trendy. Klimaskeptici u nás mají lepší přístup do mainstreamových médií. (492-494)

Hlavní teze: „klíčovým konfliktem současné debaty o globálních klimatických změnách není spor mezi zastánci a popírači proměn klimatu, ale vztah mezi klimatickým fatalismem a administrativně-expertní racionalitou.“

rozdílné interpretace klimatických změn v případě sucha:

fatalismus: otázka fakticity ([matters of fact](#))

? : otázka širšího zájmu ([matters of concern](#)) (B. Latour)

„Diskutována je tak fakticita příběhů a argumentů, nikoli to, proč právě tato fakta jsou důležitá, z jakých socio-ekonomicko-politických podmínek vycházejí a jaké jsou jejich konsekvence.“ (s. 489)

Typické obrazy – symptomy sucha:

- vyschlé toky a krajina
- mrtvá půda
- paraziti
- narušení časového pořádku.

Liminální diskurz: přechodovost a změna

Sucho spojeno s klimatickou změnou.

Lokální obrazy - názornost a blízkost. Diskurz lokální a nacionální.

Diskurz sucha *fatalistický*. (s. 497-500)

Teoretický rámec 1: typy environmentálních diskurzů

podle způsobů vztahování se k
budoucnosti (Jens Beckert):

hodnocení budoucnosti: legitimita založená na
příslibech x **anomická** budoucnost, vyčerpání limitů
kapitalismu

vyrovnávání se s otevřenou minulostí: **kalkulace**
(lineární extrapolace) x **utopie** (představa odlišné doby)

podle vztahu k industriálnímu kapitalismu
(John Dryzek):

hloubka požadovaných změn: **reformismus** – **radikalita**

industriální kapitalismus je daný, nebo ne: **prozaismus** –
imaginace

	kalkulace	utopie
přísliby	těšitelé (B. Lomborg aj.)	optimistické utopie (<i>technooptimisté</i>)
anomie	novomalthusiáni (Paul a Anne Ehrlich; D. Meadows et al.: <i>The Limits to Growth</i>)	utopická anomie (Rachel Carson, Elizabeth Kolbert)

	reformismus	radikalita
prozaismus	diskurzy řešení problémů	diskurzy limitů a přežití
imaginace	trvalá udržitelnost	zelená radikalita

Teoretický rámec 2: grid-group teorie vnímání rizika

osa **grid** (mřížka):

regulace

pravidla, normy, autorita, sdílené klasifikace

osa **group** (skupina):

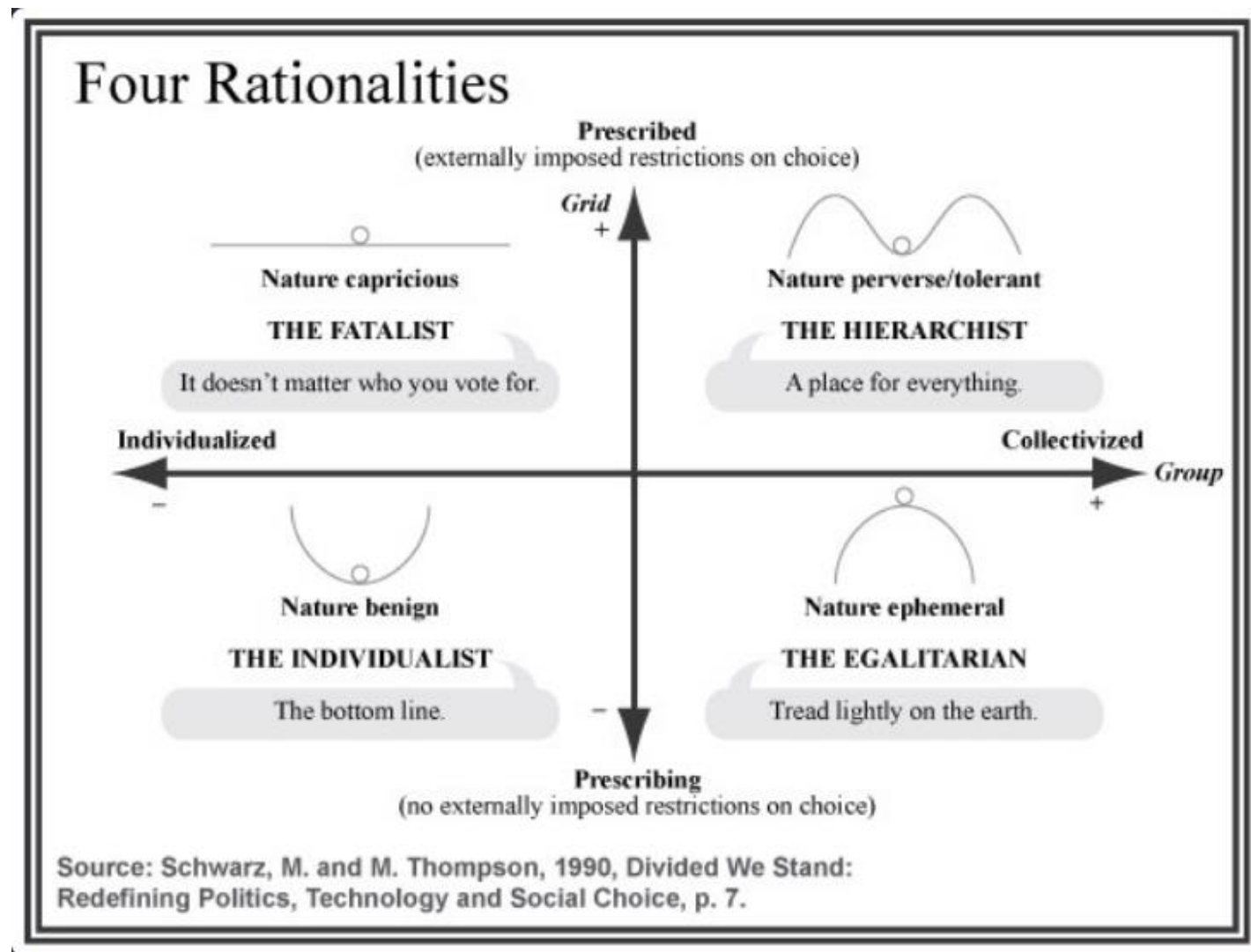
integrace

ne/propustnost vnějších hranic

sounáležitost s kolektivem

Kombinace grid a group tvoří **kulturní typy** (viz schéma 2 x 2 vpravo), jež určují převládající postoje, narativy a sociální klasifikace.

Kulturní typy mají vliv také na: vnímání hrozeb a rizik, přičítání odpovědnosti a viny.

Diskurz sucha v českých médiích

Kulturní vzorce rizik a diskurz sucha:

Dvě formy českého diskurzu sucha:

- **morálně-nostalgický:** ztráta vztahu k půdě, trest za neúctu
- **modernisticko-adaptační:** změna a vývoj, odborná řešení (s. 500-502)

Vzorec	Klíčová témata	Vina	Řešení	Škála řešení
Hierarchický	Expertíza, předpovědi a management	Nevhodné nakládání s krajinou, nesoulad současných postupů s vývojem klimatu	Posilování státní kontroly, zákony, expertní komise	Stát
Individualistický	Plýtvání, nedostatečný vztah ke krajině	Nedostatečné environmentální vědomí	Dotace, posilování osobního vlastnictví	Jedinec či domácnost
Rovnostářský	Ekonomické struktury, nerovnoměrné rozložení zisku	Privatizace	Omezení soukromého vlastnictví, regulace, komunitní správa	Komunita, obec
Fatalistický	Nevyhnutelnost, nejistota, globální propojení	Vývoj společnosti	Osobní připravenost	Globální svět/Jednotlivec

Kulturní vzorce rizik: viz tabulka

vzájemné vztahy mezi vzorcí/rámci:

logika žitého světa – lokální řešení:

individualistický rámec – jednotlivec

rovnostářský rámec – obec

x

logika systému

hierarchický rámec – státně byrokratická racionalita

xx

radikální představa klimatického rozvratu:

fatalistický rámec – individuální odpovědnost, selhání institucí (s. 502-506)

Typologie kontrarétoriky:

Souhlasná kontrarétorika (uznává existenci problému, nesouhlasí s řešením)	Nesouhlasná kontrarétorika (odmítá definici problému)
Naturalizace – jde o přirozený stav, nelze s tím nic dělat	Antipatterning – nejde o skutečný sociální problém, ale o izolované incidenty, nešťastnou souhru náhod
Kontrarétorika nákladů – změna daného stavu by byla příliš nákladná, je jednodušší se situaci přizpůsobit	Vyprávění historky – zpochybnění obecnosti problému uvedením konkrétního opozitního příběhu
Prohlášení o neschopnosti – uznáváme existenci problému, ale nic s ním nezmůžeme (nemáme zdroje, schopnosti, znalosti...)	Kontrarétorika neupřímnosti – definice problému je podezřelá kvůli „agendě v pozadí“ – ve skutečnosti jde aktivistům o kariéru, moc, prestiž...
Perspektivismus – máte právo na svůj názor	Kontrarétorika hysterie – hodnocení stavu věcí není založeno na seriózních argumentech, ale „emocionálních“, „iracionálních“ faktorech
Taktická kritika – uznává definici problému, ale nesouhlasí s použitými prostředky aktivistů	

Teorie kontrahnutí

Procesy rámování v kontrahnutích:

1. kontrarámování:

- a) popření problému,
- b) kontraatribuce,
- c) kontraprognóza,
- d) útok na charakter hnutí a jeho členy.

2. re-rámování (reakce na 1):

- a) ignorování,
- b) klíčování,
- c) přijetí,
- d) distancování,
- e) kontrapomlouvání.